

MICHAŁ PIORUN

ALTEPETL – PODSTAWOWA JEDNOSTKA ORGANIZACJI SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ W PÓŹNYM OKRESIE POSTKLASYCZNYM W ŚRODKOWYM MEKSYKU

Ciekawym zagadnieniem z pogranicza historii nauki i socjologii jest pytanie, dlaczego niektóre cywilizacje i okresy historyczne bywają bardziej uprzywilejowane w zakresie liczby prowadzonych nad nimi badań, a inne z kolei są pomijane i traktowane, jako „egzotyczne”. Oczywiście nie można postulować, by tyle samo uwagi poświęcano kulturom mającym ogromne znaczenie dla całego współczesnego świata, jak na przykład cywilizacja rzymska, czy grecka i ciekawym, ale mającym niewielki wpływ na resztę ludzkości, takim jak starożytni mieszkańcy Wyspy Wielkanocnej. Niemniej jednak, są w historii ludy, którym poświęca się zbyt mało uwagi w stosunku do ich osiągnięć i wpływu, jaki wywarły na współczesny sobie świat. Jednym z takich ludów są Nahuja, z których najbardziej znaną grupą etniczną są Mexica, popularnie nazywani Aztekami¹. Po przybyciu do Doliny Meksyku w I połowie XIV w. i osiedleniu się na wyspie na jeziorze Texcoco, stopniowo rośli siłą, by po pokonaniu w 1428 r. regionalnego hegemonu Azcapotzalco, utworzyć wraz z Texcoco (nazwa miasta taka sama jak jeziora, nad którym leżało) i Tlacopan, Trójkuprzymierze, które, aż do lądowania Cortesa w 1519 r. poszerzało swoje terytorium. W niniejszej pracy chciałbym krótko opisać *altepetl*, rodzaj państwa- miasta, który jest punktem wyjścia we wszystkich rozważaniach dotyczących, państwowości w Meksyku przed konkw-

¹ Termin „Aztekowie” został stworzony w XVIII w., a spopularyzowany w XIX w. na określenie „ludzi z Aztlan”, problem w tym, że z owego Aztlan, wywodziło swoje pochodzenie wiele różnych grup etnicznych. Termin ten współcześnie bywa używany w czterech różnych znaczeniach: 1) tak, jak wyżej, na określenie Mexików, grupy etnicznej zamieszkującej Tenochtitlan, 2) na określenie ludności zamieszkującej przed konkwistą Dolinę Meksyku, 3) na określenie ludów Nahuja, 4) na określenie całej ludności imperium Trójkuprzymierza. Wybór konkretnej definicji jest właściwie arbitralną decyzją autora danej publikacji, stąd też obecnie unika się stosowania tego terminu.

stą. W szczególności postaram się opisać elementy konstytuujące *altepetl*, okoliczności ich powstawania, organizację wewnętrzną, a także system rządów i odrębności w tym zakresie między poszczególnymi z nich.

Jak wspomniano wyżej, podstawową jednostką organizacji społeczno-politycznej w środkowym Meksyku w późnym okresie postklasycznym (lata od połowy XIV w. do 1519 r.) a być może także wcześniej, był *altepetl*. Nazwa pochodzi od słów *in atl*, *in tepetl* oznaczających w języku nahuatl „woda”, „góra”, co wskazuje na terytorialny charakter tej organizacji². Prócz terytorium, elementami *altepetl* jako organizmu państwowego, były także granice, choć ich precyzyjne wyznaczenie jest w niektórych przypadkach trudne lub wręcz niemożliwe³; władca, czyli *tlatoani*, oraz obecność jednego większego ośrodka miejskiego, wokół którego skupione były okoliczne miasteczka i wsie⁴. *Altepetl* wykazuje pewne podobieństwa do greckich *poleis* czy sumeryjskich miast-państw, przez co także jest określany jako miasto-państwo⁵.

Rozmiary poszczególnych miast-państw wahały się od tak małych, jak położone na wyspie na jeziorze Xochimilco, Huitzilopochco, którego granice można było mierzyć w metrach, po tak wielkie jak Tlaxcallan obejmująca większą część współczesnego meksykańskiego stanu o tej nazwie⁶. W Dolinie Meksyku istniało ponad 50 tego rodzaju podmiotów, zaś imperium Trójprzymierza władało dodatkowym 450 miastami-państwami⁷. W okresie postklasycznym rzadkością były organizmy państwowe bardziej złożone niż *altepetl*. Imperium Trójprzymierza czy wcześniejsze imperium Azcapotzalco były jedynie sojuszami niezależnych podmiotów związanych w celu prowadzenia wspólnej polityki zewnętrznej, wojen i podziału pochodzących z nich łupów, a także trybutu z podporządkowanych miast-państw. Imperia te należałoby opisywać w kategoriach stosunków międzynarodowych niż wewnątrzpaństwowych, jako że nie stworzyły na podbitych terenach jakichkolwiek form administracji, poza *calpixque*, poborcami trybutu; rzadko też ingerowały w sprawy wewnętrzne wasali. Z tych względów imperium utworzone przez Trójprzymierze Tenochtitlan, Texcoco i Tlacopan jest określane jako imperium hegemoniczne w przeciwieństwie do imperium terytorialnego, którego przykładami mogą być imperium inkaskie czy imperium asyryjskie.

² J. Lockhart, *The Nahuas after the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*, Stanford 1992, s. 14.

³ M. E. Smith, *Aztec City-State Capitals*, Gainesville 2008, s. 91-92.

⁴ M. E. Smith, *The Aztecs*, Malden 1996, s. 163.

⁵ M. E. Smith, *Aztec City-State Capitals*, *op. cit.*, s. 71.

⁶ J. Lockhart, *op. cit.*, s. 14.

⁷ M. E. Smith, *The Aztecs*, *op. cit.*, s. 163.

Założenie większości miast-państw istniejących w XV i XVI w. wiąże się z datowanym na koniec XII w. upadkiem Tuli i rozpoczętymi potem wędrówkami pochodzących z północy plemion Chichimeków. Migracja obejmowała różne grupy etniczne jednak łączył ich język *nahuatl* oraz przekonanie o pochodzeniu z mitycznego Aztlan. Chichimekowie są opisywani w azteckich źródłach jako dzicy koczownicy, którzy dopiero po przybyciu w cywilizowane okolice Doliny Meksyku poznali takie wynalazki jak uprawa kukurydzy, rytualny kalendarz czy budowa miast⁸. Choć ten obraz jest zapewne przesadzony, ponieważ migrujące plemiona stopniowo przyswajały sobie osiągnięcia cywilizacji mezoamerykańskiej, to sam fakt migracji jest niewątpliwy⁹. Chichimekowie raczej zakładali nowe osiedla niż zamieszkiwali w już istniejących, na co wskazuje brak ciągłości osadniczej pomiędzy wczesnym okresem postklasycznym a wcześniejszymi okresami, potwierdzony przez badania archeologiczne¹⁰.

Czynnością najczęściej spotykaną przy osiedlaniu się danego plemienia było zbudowanie świątyni i złożenie ofiar dla bóstwa opiekującego się daną społecznością. Najlepszym przykładem będzie tu znajdujący się w wielu źródłach opis założenia Tenochtitlan. Meksykanie po trwającej kilkaset lat wędrówce, na polecenie boga Huitzilopochtli osiedlili się na wyspie na jeziorze Texcoco, a jedną z pierwszych czynności było właśnie zbudowanie świątyni dla wyżej wymienionego bóstwa¹¹. Tego rodzaju budowle miały postać schodkowej piramidy na szczycie której znajdowało się sanktuarium a w przypadku większych ośrodków dwa sanktuaria. O roli świątyni w pojmowaniu miasta i państwa w ówczesnym Meksyku świadczy fakt, iż w piktograficznych kodeksach glyf przedstawiający płonąca świątynię oznaczał podbój miasta¹².

Szczególnie interesujący jest terytorialny aspekt *altepetl* ze względu na fakt, iż część z naukowców uznaje ściśle określone terytorium za podstawowy element jego definicji. James Lockhart definiuje *altepetl* jako „organizację ludzi sprawujących kontrolę nad danym terenem” a dalej wylicza dwie kolejne cechy azteckich miast-państw: posiadanie władcy tłatoaniego i podział na mniejsze jednostki nazywane *calpolli*¹³. Z kolei Michael E. Smith zwraca uwagę, iż błędem jest twierdzenie, że ludzie w starożytnym Meksyku pojmowali terytorialny aspekt pań-

⁸ M. E. Smith, *Aztec City-State Capitals*, *op. cit.*, s. 74-76.

⁹ J. Olko, J. Żrałka, *W krainie czerni i czerwieni. Kultury prekolumbijskiej Mezoameryki*, Warszawa 2008, s. 326.

¹⁰ M. E. Smith, *Aztlan Migrations of Nahuatl Chronicles. Myth or History?* „Ethnohistory” 1984, Nr 3, s. 179.

¹¹ M. E. Smith, *Aztec City-State Capitals*, *op. cit.* s. 80-83.

¹² M. E. Smith, *The Aztecs*, *op. cit.*, s. 253.

¹³ J. Lockhart, *op. cit.*, s. 14-15.

stwa podobnie jak współczesne państwa narodowe, które precyzyjnie określają swoje granice i bronią ich przed innymi państwami. Wskazuje on, że w postklasycznym Meksyku bardziej istotne od miejsca w którym żyła dana społeczność była jej podległość określonemu tłaotaniemu. Dla zilustrowania swojej tezy podaje przykład trzech sąsiadujących miast-państw: Teotihuacan, Acolman i Texpan. Wzajemne położenie stolic tych podmiotów i podległych im mniejszych osiedli uniemożliwia wytyczenie granic, co uprawdopodobnia tezę o większej roli powiązań z określonym ośrodkiem miejskim niż położenia w jakichś granicach będących często wytworem kolonialnym. Społeczności indiańskie żyjące w po konkwiście, w sporach o ziemię, dowodziły swoich praw powołując się na nadania czy też obecność na danym terenie datującą od czasów sprzed konkwesty. W tym celu tworzone malowane kodeksy, utrzymane w stylu prekolumbijskim, przedstawiające przebieg granic (co było koncepcją raczej europejską) który był korzystny dla danej społeczności¹⁴.

Istotnym elementem tworzącym *altepetl* było wspomniane wyżej *callpoli*, które można zdefiniować jako rodzaj gmin, grupujących ludność zamieszkującą dane terytorium. W przypadku *callpoli* miejskich często grupowały one rzemieślników zajmujących się jedną profesją lub też kupców (nazywanych *pochteca*), którzy tworzyli klasę społeczną odrębną zarówno od szlachty, jak i od pospólstwa. W Tlateloloco, gdzie znajdował się największy w Środkowym Meksyku targ, „kupieckich” *callpoli* było aż siedem. Wiejskie *callpoli* miały nieco inny charakter. Ich najważniejszym zadaniem był podział ziemi między swoich członków, zazwyczaj liczyły one od 10 do 20 rodzin. Plebejusze zgrupowani w wiejskich *callpoli* nazywani byli *macehualtin* i ziemię otrzymywali jedynie do użytkowania, jednak po ich śmierci przechodziła ona na spadkobierców. Jeżeli działka nie była właściwie użytkowana lub użytkownik popełni poważne przestępstwo, ziemia mogła mu zostać odebrana¹⁵. Choć było raczej wyjątkiem niż regułą, możliwe było uzyskanie własności działki i jej zbycie na zasadach przypominających umowę sprzedaży w europejskim znaczeniu, co wymagało zgody starszyny¹⁶. Każde *callpoli* miało własną świątynię, w której czczono bóstwo opiekuńcze; po konkwiście pogańskie bóstwa zastąpiono katolickimi świętymi, zaś piramidy schodkowe kościołami, jednak entuzjazm pozostał ten sam. Młodzież *callpoli* kształciła się w szkołach nazywanych *telpochcalli*; edukacja obejmowała przede wszystkim zagadnienia dotyczące sztuki wojennej a zajęcia prowadzili wyróżniający się wojownicy. Członkowie *callpoli* wybierali ze swego grona urzędnika nazywanego *calpullec*. Nie musiał on pochodzić

¹⁴ M. E. Smith, *Aztec City-State Capitals*, op. cit., s. 90-93.

¹⁵ F. Berdan, *The Aztecs of Central Mexico. An Imperial Society*. Wadsworth 2005, s. 63.

¹⁶ J. Lockhart, op. cit., s. 154.

z arystokracji. Pomimo że urząd był elekcyjny, istniała tendencja do wybierania mężczyzn z tego samego rodu. *Calpullec* czuwał nad sprawami wewnętrznymi *callpoli* jak również reprezentował je wobec państwa. W szczególności odpowiadał on za prowadzenie map, opisujących położenie działek i określających ich użytkowników. Do jego obowiązków należał także pobór danin, organizowanie prac na rzecz państwa a w razie wojny mobilizacja wojowników pochodzących z danego *callpoli*¹⁷.

Na czele *altepetl* stał władca nazywany *tlatoni* (lm. *tlatoque*), co w nahuatl oznacza „ten, który mówi”. Nieznane są miasta-państwa o ustroju demokratycznym a rządzone przez arystokrację stanowią wyjątek, choć często miała ona znaczny wpływ na politykę państwową. Przykładem może być tutaj nieprzypadkowa zapewne śmierć Tizoca, *tlatonięgo* Tenochtitlan w latach 1481-86, który prawdopodobnie został otruty po nieudanej kampanii w regionie Metiztlan. Przyczyną zamachu była niekompetencja władcy, grożąca buntami wasali i osłabieniem państwa.¹⁸ Poniższe uwagi odnoszą się będą do Tenochtitlan, który jako najsilniejszy ośrodek władzy w okresie konkwisty został najlepiej opisany i poznany. Rządy tamtejszych *tlatoque* można określić jako monarchię despotyczną, ponieważ skupiali oni w swoich rękach pełnię władzy, prowadzili politykę zewnętrzną (w szczególności decydowali o rozpoczęciu wojny) jak i wewnętrzną m. in. poprzez sprawowanie funkcji najwyższego sędziego czy obsadzanie urzędów. Istotny jest również aspekt religijny funkcji *tlatonięgo*. Przede wszystkim podczas intronizacji elekt symbolicznie „umierał”, jako człowiek i odradzał się jako bóg i jednocześnie władca.

„Choć jesteś człowiekiem, jednym z nas, choć jesteś naszym towarzyszem, naszym synem, naszym młodszym bratem, naszym starszym bratem, nie jesteś już człowiekiem jak my, nie widzimy już w Tobie człowieka, gdyż stałeś się czymś zastępcą, zastąpiłeś kogoś. Bowiem wołasz, mówisz niezrozumiałym językiem do boga, Pana Bezpośredniej Bliskości. Oto w Twym wnętrzu do Ciebie przemawia, z Twego środka przemawia Twymi ustami.”¹⁹

Cytowany fragment mowy skierowanej do intronizowanego *tlatonięgo* mówi o jego powiązaniach z Tezcalipoką, patronem władców Tenochtitlan. Związki panujących ze światem bogów były liczne i skomplikowane; ważne miejsce zajmował także Xiuhtecuhtli, bóg ognia i czasu, do którego odnosił się noszony przez nich turkusowy diadem. Innym bogiem, który patronował wład-

¹⁷ F. Berdan, *op. cit.*, s. 64-65.

¹⁸ J. Olko, J. Żrałka, *op. cit.*, s. 341.

¹⁹ B. de Sahagun, *Floretine Codex. General History of the Things of New Spain*, tłum. A Anderson i Ch Dibble, Santa Fe 1950-1982 ks. 6 s. 52 za J. Olko, *Meksyk przed konkwistą*, Warszawa 2010.

com Azteków, był Xipe Totek, którego strój przywdziewał tlatoani w czasie wypraw militarnych; jednym z elementów tego ubioru była ludzka skóra ściągnięta z jeńca²⁰. *Tlatoani* uczestniczył także w niektórych uroczystościach religijnych, na przykład w czasie świąt odnoszących się do słońca i kukurydzy rozdawał żywność ubogim a także brał udział w rytualnym tańcu.²¹ Do swego rodzaju „administracji centralnej” wspierającej *tlatoaniego* w rządzeniu należy zaliczyć jego zastępcę *cihuacoatla* i czteroosobową radę. *Cihuacoatl* w języku *nahuatl* oznacza „kobietę-węża”, co jest zaskakujące, biorąc pod uwagę fakt, iż urząd ten pełnili wyłącznie mężczyźni. Określenie to ma swoje znaczenie religijne „żeński” i odnoszący się do ziemi *cihuacoatl*, symbolicznie dopełniał „męskiego” i powiązanego z niebem *tlatoaniego*. Szczegółowe określenie kompetencji omawianego urzędnika jest trudne, bowiem jego pozycja zależała od osobistych zdolności. Prawdopodobnie obejmowały one sferę finansową, sędowniczą i wojskową oraz zastępowanie *tlatoaniego* podczas jego nieobecności. Tlacaelel, który sprawował swój urząd w od lat dwudziestych XV w. do śmierci w 1487 r., wywarł ogromny wpływ państwo Meksyków będąc jednym z architektów jego ekspansji i twórcą ideologii, wedle której byli oni narodem wybranym, zobowiązanym i jednocześnie uprawnionym do władania światem²². Jego potomkowie, a jednocześnie następcy na stanowisku (urząd *cihuacoatla* po śmierci Tlacaelela, został dziedziczny w jego rodzie), odgrywali już znacznie mniejszą rolę.

Z kolei czteroosobowa rada była ciałem doradczym składającym się urzędników nazywanych *ezhuahuancatl*, *tillancalqui*, *tlacatecatl* i *tlacochcalcatl*. *Tlacatecatl* („dowódca ludzi”) zajmował się dowodzeniem armią, natomiast *tlacochcalcatl* („pan domu strzał”) był odpowiedzialny za uzbrojenie wojowników²³. Tytuł *tlatoaniego* był w zasadzie dziedziczny w ramach jednego rodu pochodzącego od Achamipichtli, w zależności od źródła określanego jako pierwszego *tlatoaniego* lub tylko jako protoplastę dynastii, niebędącego jednak władcą. Niezależnie od jego rzeczywistej pozycji istotna jest kwestia uzyskania przez niego (lub jego potomków) legitymacji do rządzenia. Meksykanie byli ostatnią grupą zaliczaną do Chichimeków, która przybyła do Doliny Meksyku, w związku z czym mieli opinię barbarzyńców. Aby uzyskać związki z starożytną stolicą Tolteków, Tollan, oraz wzmocnić prestiż dynastii, Acamipichtli pojął za żonę Atotoztli (lub Ilancueitl, źródła różnią się w kwestii imienia, jednak chodzi o tę samą osobę) należąca do rodu panującego w Culhuacan. Culhuacan uważany był za miasto będące spadkobiercą Tolteków, kojarzonych z cywilizacją i „złoż-

²⁰ J. Olko, *Meksyk przed konkwistą*, op. cit., s. 169-197.

²¹ F. Berdan, op. cit., s. 139.

²² M. Leon-Portilla, *Dawni Meksykanie*, tłum. M. Sten, Kraków 1976, s. 92.

²³ R. Tomicki, *Tenochtitlan 1521*, Warszawa 1984, s. 51.

tym wiekiem” ludzkości²⁴. O aspiracjach władców Tenochtitlan do przejścia tego dziedzictwa świadczy, iż w latach czterdziestych XV w. przyjęli tytuł Culhuatcuhli - „Pan Culhua”²⁵. Początkowo *tlatonim* zostawał syn poprzedniego władcy, przy czym nie musiał być to syn najstarszy a raczej najbardziej uzdolniony do sprawowania władzy²⁶. Wyboru dokonywała grupa elektorów składająca się z urzędników państwowych, kapłanów, dowódców wojskowych i reprezentantów czterech dzielnic Tenochtitlan²⁷. *Tlatoque* mieli wiele żon – małżeństwo było instrumentem polityki zagranicznej często towarzyszącym zawarciu sojuszu, w związku z czym liczba potomków często była znaczna (*tlatonim* Texcoco Nezahualpili miał podobno 2000 żon i konkubin oraz bliżej nieznaną liczbę dzieci²⁸) zaś status matki wpływał na szanse kandydata na określony urząd. Po śmierci Acampichtli władcą został jego syn Huitzilihuitl; po nim zaś wybrano Chimalpopoca. Od tego momentu sprawa sukcesji się komplikuje. Prawdopodobnie na skutek spisku, mającego na celu uzyskanie niezależności od Azapotalco (ówczesnego hegemonia w Dolinie Meksyku), Chimalpopoca został zamordowany a nowym władcą wybrano Itzcoatla, przyrodniego brata Huitzilihuitla. Należy zauważyć, że wybór ten choć okazał się trafny, bowiem panowanie Itzcoatla rozpoczęło okres ekspansji Meksyków, to stanowił pewne zaskoczenie. Matką Itzcoatla była niewolnica, w związku z czym miał on niewielkie szanse w staraniach o elekcję. Prawdopodobnie właśnie z tego powodu po śmierci Itzcoatla władza wróciła w ręce gałęzi rodu pochodzącej od Huitzilihuitla, *tlatonim* został Motecuhzoma Ilhuicamina syn Huitzilihuitla²⁹. Po nim dziedziczenie tronu (czy raczej możliwość pretendowania do niego) opierało się na zasadzie kolateralnej, co oznacza, iż władzę obejmowali po sobie bracia. Rodzeństwem byli trzej kolejni władcy Axayacatl, Tizoc i Ahuitzotl, a także następujący po nich Motecuhzoma Xocoyotzin i Cuitlahuac³⁰. Wyjątkiem jest Cuauhtemoc, ostatni niezależny *tlatonim* Tenochtitlan, który był synem Ahuitzotla i stryjecznym bratem Cuitlahuaca. To odstępstwo należy tłumaczyć okolicznościami jego (Cuauhtemoca) wyboru, gdyż trwała wówczas wojna z Hiszpanami a w całym Meksyku panowała epidemia ospy³¹. Rywalizacja

²⁴ S. D. Gillespie, *The Aztec Kings. The Construction of Rulership in Mexican History*, Tuscon 1989, s. 50.

²⁵ R. Tomicki, *Ludzie i bogowie. Indianie Meksykańscy wobec Hiszpanów we wczesnej fazie konkwisty*, Wrocław-Warszawa 1990, s. 179.

²⁶ R. Tomicki, *O fałszowaniu historii w Nowej Hiszpanii A. D. 1531-1532*, [w:] *Falszerstwa i manipulacje w przeszłości i wobec przeszłości*, red. J. Olko, Warszawa 2012, s. 183.

²⁷ F. Berdan, *op. cit.*, s. 107.

²⁸ N. Davies, *The Aztec. A History*, Londyn 1977, s. 155.

²⁹ R. Tomicki, *O fałszowaniu historii...*, *op. cit.*, s. 183.

³⁰ J. Olko, *Meksyk przed konkwistą*, *op. cit.*, s.109.

³¹ R. Tomicki, *Tenochtitlan 1521*, *op. cit.*, s. 136.

między pretendentami do władzy nie zawsze przebiegała spokojnie; przykładem może być tu śmierć Macuilmalinali, brata Motecuhzomy II, który został wysłany na z góry przegraną wojnę, w czasie której zginął³². Prawdopodobnie tego rodzaju zakulisowe rozgrywki były częste w prekolumbijskim Meksyku, jednak szczupłość i specyfika źródeł nie pozwala ocenić rozmiarów zjawiska.

Nieco inaczej sytuacja wyglądała w Texcoco, gdzie w XV w. panowało zaledwie czterech *tlatoque* w zupełnie różnych uwarunkowaniach geopolitycznych, więc trudno wyciągać stąd daleko idące wnioski. Pierwszy z nich, Tēchtōtlātlzin, panował prawdopodobnie w latach 1377-1409³³; w tym czasie Texcoco zdobyło dominującą pozycję wśród grupy etnicznej Acolhua, zamieszkującej północno-wschodnią część Doliny Meksyku³⁴. Władzę po nim objął jego syn, Ixtlilxochitl, który podjął nieudaną próbę rywalizacji z potęgą Tepaneków z Azcapotzalco a w trakcie działań wojennych poniósł śmierć. Po przegranej wojnie Texcoco zobowiązane zostało do płacenia trybutu na rzecz Tenochtitlan, sprzymierzonego wówczas z Tepanekami³⁵. Niejasna pozostaje kwestia, kto wówczas sprawował władzę w Texcoco; być może był to *cuauhtlatōani*, rodzaj gubernatora wojskowego. Przypadki ustanawiania tego rodzaju urzędnika są znane z relacji dotyczących późniejszych podbojów Meksyków³⁶. Ten okres „bezkrólewia” zakończył się wraz z powrotem na tron syna Ixtlilxochitla, noszącego imię Nezahualcoyotl, co nastąpiło w 1428 r. po odwróceniu sojuszy i pokonaniu imperium Azcapotzalco przez sojusz Tenochtitlan, Texcoco, Tlacopan i Huexotzinco³⁷. Kolejnym władcą został syn wyjątkowo długowiecznego Nezahuacoyotla – Nezahualpilli, który objął władzę w 1472 r. Nie obyło się bez problemów związanych z faktem, iż nowy tlatōani miał zaledwie 7 lat. Z pomocą Tenochtitlan udało się uśmierzyć bunt jego braci i dokonać intronizacji, która odbyła się w położonej na wyspie stolicy Meksyków, co wskazuje na rosnącą ich rolę w Dolinie Meksyku³⁸. Całe panowanie Nezahualpilli upłynęło pod znakiem walki o niezależność Texcoco od potężniejszego partnera. Była to walka przegrana, ponieważ kolejny tlatōani, Cacamā, został przeforsowany wyłącznie dzięki poparciu swojego wuja, panującego wówczas w Tenochtitlan Motecuhzomy Xocoyotzina i przy sprzeciwie texcocańskiej arystokracji³⁹. Na podstawie tej krótkiej charakterystyki texcocańskiej dy-

³² R. Tomicki, *O fałszowaniu historii...*, *op. cit.*, s. 186.

³³ N. Davies, *The Toltec Heritage. From the Fall of Tula to the Rise of Tenochtitlan*, Norman 1977, s. 125.

³⁴ *Ibidem*, s. 133.

³⁵ N. Davies, *The Aztecs...*, *op. cit.*, s. 58.

³⁶ R. Hassing *Aztec Warfare, Imperial Expansion and Political Control*, Norman 1995, s. 171.

³⁷ J. Olko, *Meksyk przed konkwistą*, *op. cit.*, s. 109.

³⁸ N. Davies, *The Aztecs...*, *op. cit.*, s. 127.

³⁹ *Ibidem*, s. 235.

nastii można zauważyć dwie cechy różniące system dziedziczenia w Texococo od tego w Tenochtitlan. Po pierwsze, władza w stolicy Alcohua przechodziła z ojca na syna, nie na kolejnych braci; po drugie, wraz z rozwojem imperium Trójprzymierza i wzrostem potęgi Tenochtitlan malała sfera niezależności Texcoco, czego przejawem była ingerencja w sprawy tak istotne jak wybór władcy.

W Środkowym Meksyku istniały także podmioty bardziej złożone niż pojedyncze altepetl ze stojącym na jego czele *tlatoanim*. Najbardziej znanym przykładem jest Tlaxcallan, od końca pierwszej połowy XV w. wróg rosnącego w siłę Tenochtitlan, niepokonany aż do konkwisty, w której Tlaxcallanie stanęli po stronie Hiszpanów. Tlaxcallan składało się z czterech głównych *altepetl*: Ocotelolco, Tizatlan, Quiahuitzlan i Tepeticpac. W tym miejscu kończy się konsensus badaczy. James Lockhart opisuje Tlaxcallan jako „złożony altepetl” składający się z czterech miast-państw każde z własnym *tlatoanim* i suwerenne na swoim terytorium a rządy nad całym związkiem sprawowali rotacyjnie władcy tych podmiotów⁴⁰. Autorzy artykułu „*Egalitarian ideology and political power in prehispanic central Mexico*” wskazują na liczne i znaczące różnice między ustrojem Tlaxcallan a większością *altepetl*. Przede wszystkim, omawiane miasto-państwo cechowała znacznie większa egalitarność i łatwość awansu społecznego, o czym świadczy liczba słów opisujących zmianę statusu a także niespotykany w innych społecznościach Nahuatl termin *teixhuiuh*, określający klasę pośrednią między wysoko urodzonymi a pospółstwem. Kluczowe znaczenie dla zrozumienia tlaxcallańskiego ustroju ma *teteuctli*, czyli arystokrata posiadający ziemię i mający prawo do oddawania jej w użytkowanie wasalom. W omawianym przypadku nieco inne znaczenie zyskuje także termin *tlatoani*, bowiem oznacza nie tylko władcę a jedynie *teteuctli* o szczególnie wysokim statusie i zasługach dla państwa. Liczba *tlatoque* w Tlaxcallan tuż przed konkwistą jest trudna do określenia; większość źródeł i opracowań wspomina o czterech wywodzących się z wyżej wspomnianych ośrodków, jednak mogło ich być więcej⁴¹. Tlaxcallan było przykładem *altepetl* rządzonego przez radę złożoną właśnie z *tlatoque* i najbardziej majątnych i zasłużonych *teteuctin*. Jest to ewenement w skali całej Mezoameryki, ponieważ niemal wszędzie występowały tam rządy jednoosobowe. Trudno określić wielkość rady, źródła wahają się do 50 do 143 członków. Do jej kompetencji należało: prowadzenie polityki zagranicznej poprzez wysyłanie posłów, zawieranie sojuszy i wypowiedanie wojny, decydowanie o obsadzie urzędów państwowych i sądzenie urzędników w wypadku popełnienia przestępstwa, jak stało się

⁴⁰ J. Lockhart, *op. cit.*, s. 21.

⁴¹ L. F. Fargher, R. E. Blanton, V. Y. Heredia Espinoza, *Egalitarian Ideology and Political Power in Prehispanic Central Mexico: The Case of Tlaxcallan*, „Latin American Antiquity”, 2010 Nr 3, s. 238.

w przypadku Xicotencatla Axayacatzina, skazanego na śmierć za dezercję podczas oblężenia Tenochtitlan⁴². Przed podjęciem decyzji rada debatowała nad problemem, przy czym najważniejsze były przemówienia *tlatoque* o wysokim statusie i to oni mieli największy wpływ na podjęcie decyzji, choć trudno porównywać tego rodzaju „miękką siłę” z despotyzmem *tlatoque* Doliny Meksyku⁴³. Jako organ kolegialny, rada ze swej natury nie była zdolna do szybkich i zdecydowanych działań a przyjęte rozwiązania często miały postać kompromisu. Znałoby to odzwierciedlenie w stosunku do Hiszpanów, kiedy jednocześnie próbowano pokonać na drodze walki zbrojnej i prowadzono z nimi rokowania dotyczące sojuszu skierowanego przeciwko Tenochtitlan. Był to wynik sporu dwóch najważniejszych *tlatoque* w radzie: optującego za porozumieniem z obcymi Maxixcatzina i Xicontecatla Starszego (ojca wspomnianego wyżej Xicontecatla Axayacatzina) odpowiadającego się za podjęciem walki z przybyszami⁴⁴.

Innym podmiotem, który należy uznać za bardziej złożony niż pojedynczy *altepetl*, jest „konfederacja Chalco”. Pierwszą istotną różnicą między Chalco a Tlaxcallan, była dużo luźniejsza struktura tego pierwszego, którą można określić jak „niewiele więcej niż regionalny sojusz obronny”⁴⁵. Drugą różnicą to brak jednolitego kierownictwa w Chalco, które składało się z czterech części: Tlalmanalco, Amaquemecan, Tenanco i Chimalhuacan, dzielących się z kolei na *altepetl*, każde z własnym władcą i systemem rządów. Mimo mniej ścisłej struktury, Chalco stanowiło twardy orzech do zgryzienia dla rosnącego w siłę imperium Trójprzymierza. Podbój tych terenów trwał, aż od około 1445 r. do lat sześćdziesiątych XV wieku.

Altepetl jest ciekawym, choć słabo opisanym w polskiej literaturze przykładem miasta-państwa. Wykazuje wiele cech wspólnych z tego rodzaju podmiotami na innych kontynentach: niewielkie terytorium, obecność jednego ośrodka miejskiego, koncentracja na sprawach lokalnych, odrębny od innych miast-państw system władzy, administracji i sądownictwa oraz posiadanie bóstwa opiekuńczego. Także polityka zagraniczna prowadzona przez *altepetl* jest podobna do sumeryjskiej, czy tej z klasycznej Grecji. Miasta-państwa podległe imperium Trójprzymierza oraz ich sąsiedzi, w zależności o potencjału militarnego, próbowały zdobyć lokalną lub „globalną” przewagę nad konkurentami by posiadać jak największą liczbę wasali od których ściągano trybut⁴⁶. Mimo dużej liczby takich podmiotów w starożytnym Meksyku i bez wątplenia interesu-

⁴² *Ibidem*, s. 238.

⁴³ *Ibidem*, s. 239.

⁴⁴ R. Tomicki, *Ludzie i bogowie...*, *op. cit.*, s. 235-236.

⁴⁵ J. Lockhart, *op. cit.*, s. 24.

⁴⁶ N. Davies, *The Toltec Heritage...*, *op. cit.*, s. 10-11.

jących różnic ustrojowych między nimi, charakterystyka mniejszych ośrodków jest trudna ze względu na koncentrację źródeł wokół największych potęg lub też regionów, które miały najwięcej kontaktów z Hiszpanami, jak na przykład opisywane wyżej Tlaxcallan. Choć wraz z konkwestą zakończyła się epoka *altepetl* jako niezależnych podmiotów, to wciąż odgrywały one dużą rolę w kolonialnej administracji jako lokalne centra władzy, a Indianie wywodzący się z rodach sprawujących urząd *tlatoaniego* często dalej rządili, jako urzędnicy hiszpańscy. Przetrwały także granice i animozje sprzed podboju a arystokracja w dużej części zachowała swoją społeczną pozycję⁴⁷.

THE ALTEPETL – THE BASIC UNIT OF A SOCIOPOLITICAL ORGANIZATION IN LATE POST-CALSSIC CENTRAL MEXICO

The *altepetl* (pl. *aletpeme*) was the basic political entity in Late Post-classic Central Mexico (from the half of 14th century to Spanish Conquest). This is the Nahutal term usually translated as city-state. Like other city-states (for example poleis) *altepetl* was characterized by small territory, one central town and a ruler called *tlatoani*. *Altepeme* was founded by immigrant people from the north of modern Mexico, called Chichimecs. *Tlatoani* ruled the *altepetl* as a despot, and decided about both internal and external affairs. In Tenochtitlan, which is the best described *altepetl*, *tlatoque* were chosen by the elite electors. *Cihuacoatl* and the Council of Four formed a type of „central administration” and gave advice to the ruler. Tlaxcallan is an example of a complex *altepetl*, which was ruled by not a single *tlatoani*, but a council consist the highest nobility. Another example of complex *altepetl* is Chalco. However a Chalco was a kind of a complex confederacy.

⁴⁷ J. Olko, *Meksyk przed konkwestą, op. cit.*, s. 387-388.